

УДК 371.13:364

DOI: 10.32342/2522-4115-2020-1-19-29

І.В. ОЛІЙНИК,

кандидат педагогічних наук, доцент,

*доцент кафедри інноваційних технологій з педагогіки, психології
та соціальної роботи ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля» (м. Дніпро)*

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

В умовах підвищення вимог суспільства до якості вищої освіти у сфері соціальної роботи постає необхідність у формуванні професійної компетентності майбутнього соціального працівника на основі ресурсів освітнього середовища закладу вищої освіти.

У статті здійснено ґрунтовний аналіз та подано визначення основних дефініцій дослідження – «компетентність», «компетенція», «реабілітація».

Аналіз наукових розвідок у сфері компетентнісного підходу дозволив конструювати власне визначення поняття «соціально-реабілітаційна компетентність» соціального працівника.

Розкрито основні види реабілітації, які має здійснювати соціальний працівник у процесі професійної діяльності.

Ураховуючи специфіку діяльності соціального працівника, визначено п'ять рівнів соціально-реабілітаційної компетентності майбутніх фахівців.

Констатовано, що становлення реабілітаційної компетентності полягає в системній єдності спеціальних, психологічних, акмеологічних знань, умінь, навичок, особистісних характеристик фахівця, що дають можливість ефективно здійснювати професійну діяльність.

Виділено основні структурні компоненти реабілітаційної компетентності: ціннісно-змістовий, когнітивний, процесуальний та окреслено їх змістове наповнення.

Ключові слова: соціальна робота, соціальний працівник, професійна підготовка, компетентність, соціально-реабілітаційна компетенція.

В условиях повышения требований общества к качеству высшего образования в сфере социальной работы возникает необходимость в формировании профессиональной компетентности будущего социального работника на основе ресурсов образовательной среды учреждения высшего образования.

В статье осуществлен подробный анализ и даны определения основных дефиниций исследования – «компетентность», «компетенция», «реабилитация».

Анализ научных исследований в сфере компетентностного подхода позволил конструировать собственное определение понятия «социально-реабилитационная компетентность» социального работника.

Раскрыты основные виды реабилитации, которые должен осуществлять социальный работник в процессе профессиональной деятельности.

Учитывая специфику деятельности социального работника, определены пять уровней социально-реабилитационной компетентности будущих специалистов.

Констатировано, что становление реабилитационной компетентности заключается в системном единстве специальных, психологических, акмеологических знаний, умений, навыков, личностных характеристик специалиста, которые дают возможность эффективно осуществлять профессиональную деятельность.

Выделены основные структурные компоненты реабилитационной компетентности: ценностно-смысловой, когнитивный, процессуальный и обозначено их содержательное наполнение.

Ключевые слова: социальная работа, социальный работник, профессиональная подготовка, компетентность, социально-реабилитационная компетенция.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Реформи, що відбуваються в країні, спрямовані на упорядкування всіх життєвих сфер, потребують кардинальних змін у соціальній сфері, у тому числі створення високоєфективної системи, спрямованої на запити соціуму. Ця система має забезпечити комплексне різнобічне сприяння особистості у розв'язанні різноманітних проблем упродовж життя.

Професійна складова соціальної роботи покликана зробити значний внесок у процес надання особистості допомоги в складній життєвій ситуації. Саме тому на сучасному етапі розвитку та формування соціальної роботи в Україні актуалізуються проблеми формування професіоналізму соціальних працівників, підготовка їх до реабілітаційної діяльності.

Спеціальність «Соціальна робота» набуває особливої актуальності в сучасних умовах і є однією з найбільш затребуваних, оскільки складні соціально-економічні умови в державі загострили соціальні проблеми. З кожним днем збільшується кількість осіб, що опинилися в складних життєвих умовах і потребують соціальної реабілітації. Саме це актуалізує проблему підготовки майбутнього фахівця соціальної роботи до зазначеного виду професійної діяльності.

Фундаментальним завданням професійної освіти є підготовка висококваліфікованого, конкурентоспроможного, компетентного, відповідального фахівця відповідного рівня і профілю, здатного орієнтуватися у суміжних сферах діяльності та здійснювати ефективну діяльність на рівні світових стандартів, готового до самовдосконалення, професійного зростання, соціальної та професійної мобільності.

З огляду на це однією з важливих вимог до особистості фахівця соціальної сфери є забезпечення його професійної компетентності, а саме: акумулювання загально професійних та спеціальних знань, професійних навичок та умінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні погляди щодо компетентнісної освіти та визначення конструктів «компетенція» та «компетентність» знаходимо у наукових розвідках таких учених, як В. Байденко, Н. Бібік, О. Бігич, О. Дубасенюк, Г. Єльнікова, І. Єрмаков, І. Зимня, Н. Кузьміна, А. Маркова, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, Г. Селевко, Р. Уайт, А. Хуторський, В. Шадріков, С. Шишов та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Ці дефініції розглядалися в різноманітних комбінаціях, однак питання соціально-реабілітаційної компетенції висвітлено недостатньо.

Формулювання цілей статті. Саме тому метою нашої статті є вивчення наявних поглядів щодо визначення понять «компетентність», «компетенція», «соціальна реабілітація» та кристалізація власного бачення щодо визначення дефініції «соціально-реабілітаційна компетенція».

Виклад основного матеріалу дослідження. Конфлікти та соціальні зміни, що відбуваються в країні, значною мірою змінюють функції та професійну роль соціальних працівників, які традиційно виступають посередником, зв'язною ланкою між індивідом, що потребує допомоги, та суспільством у цілому. У своїй діяльності їм доводиться поєднувати функції соціального працівника, психолога, соціального терапевта та педагога. Однак варто зазначити, що професія соціального працівника, з одного боку, є багатогранною і передбачає комплексний та системний характер підготовки, з іншого – вимагає диференційованого підходу, за якого необхідно враховувати конкретну спеціалізацію і сучасний контекст.

Соціальна робота як практична діяльність спрямована на підтримку, розвиток та реабілітацію індивідуальної та соціальної суб'єктності, що розглядається як накопичення та реалізація індивідом здатності до самопомоги, ефективного функціонування в усіх основних сферах суспільства.

Метою освітньої освітньо-професійної програми «Психосоціальна допомога та реабілітація» першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 231 «Соціальна робота» в університеті імені Альфреда Нобеля є підготовка фахівців для соціальної роботи, здатних вирішувати конкретні проблеми і завдання професійної діяльності, надавати психосоціальну допомогу та здійснювати реабілітацію за умови набуття загальних та оволодіння системою фахових (спеціальних) компетентностей, що є основою конкурентоспроможності випускників.

Компетентнісний підхід активно впроваджується в сучасній європейській системі освіти. У контексті дослідження він передбачає спрямованість навчально-виховного процесу на

досягнення результатів, а саме: формування не лише знань, умінь і навичок стосовно професійного саморозвитку, а передусім на вироблення досвіду їх застосування [20].

Компетентнісний підхід фокусує увагу на результат освіти, а результат це не кількість набутої інформації, а здатність діяти в різних проблемних ситуаціях. У контексті впровадження компетентнісного підходу, важливо прийти до розуміння того, що в його основі – професіоналізм та висока мобільність студентів, фундаментальне наукове знання разом з орієнтацією освіти на практику [23].

Щодо визначення понять «компетентність» та «компетенція», то у науковій літературі відсутнє однозначне тлумачення цієї дефініції через поліваріативність термінології. Більше того, теоретичний аналіз дав змогу констатувати різноманітність поглядів науковців та відсутність єдиної позиції щодо синонімічності чи семантичної різниці між цими термінами.

Компетентність як одна з провідних складових елементів соціальної роботи базується і формується на основі особистісних та професійних якостей, ціннісних орієнтаціях майбутніх фахівців.

А. Вербицький, розділяючи значення понять «компетентність» та «компетенція», пропонує об'єктивність та суб'єктивність умов, що визначають якість діяльності індивіда.

На думку автора компетенція, це сукупність об'єктивних умов, що визначають можливості та межі реалізації компетентності індивіда.

Компетентність дослідник трактує як сукупність знань, умінь і навичок, що дозволяють її суб'єкту ефективно вирішувати питання і здійснювати необхідні дії у певній сфері життєдіяльності [4].

Розрізняє зазначені поняття й інший дослідник, О. Ситник, визначаючи компетенцію як поняття, що висвітлюється з позиції «коло повноважень», а компетентність співвідносить з обізнаністю, авторитетністю, кваліфікованістю [18, с. 2–9].

Дослідниця О. Овчарук розглядає «компетенцію» як об'єктивну категорію, суспільно визначений рівень знань, умінь, навичок, відносин у певній сфері діяльності особистості як абстрактного носія; «компетентність» згідно з трактуванням авторки – інтегрована характеристика якості особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, вміння, ставлення, поведінкові реакції [14, с. 93].

Науковець В. Лебедев, аналізуючи зміст понять «компетенція» та «компетентність», надає такі визначення: компетенція – система, що складається з понятійного апарата в дії, який відображає деякі об'єкти і дозволяє суб'єкту взаємодіяти з ними в певних контекстах; компетентність – суб'єктивний, особистісний досвід індивіда, що ефективно реалізується за допомогою компетенцій в певних контекстах [12, с. 97].

У своєму дослідженні Г. Селевко визначає компетенцію як «освітній результат, що виявляється в підготовленості випускника, реальному володінні ним методами та засобами діяльності, можливостях виконувати поставлені завдання; форма поєднання знань, умінь і навичок, яка дозволяє ставити і досягати мети в перетворенні оточуючого середовища»; компетентність дослідник тлумачить як інтегральну якість особистості, що виявляється в її загальній здатності та готовності до діяльності, яка ґрунтується на знаннях і досвіді, набутих у процесі навчання та соціалізації й орієнтовані на самостійну й успішну участь у діяльності» [17, с. 139].

На думку М. Холодної, компетенція – це уміння застосовувати практико-орієнтовані знання у побутових, соціальних та професійних видах діяльності (тобто наявність знання як діяти, де і коли), компетентність же дослідниця характеризує з позиції індивідуальних інтелектуальних ресурсів, що передбачає високий рівень засвоєння знань різного типу, включаючи знання в конкретній предметній сфері, сформованість певних якостей мислення, мотивацію до певного виду діяльності, готовність приймати рішення у відповідних предметних ситуаціях, наявність системи цінностей [21].

В. Загвязинський компетенцію розглядає як узагальнені способи дій, що забезпечують продуктивне виконання професійної або іншої діяльності у певній сфері, компетентність – внутрішні психологічні новоутворення особистості: система цінностей і відносин, знання, досвід, уявлення, що дозволяють реалізувати компетенцію [6].

Цікаву позицію щодо визначення конструктів «компетентність» та «компетенція» виявлено у наукових розвідках І. Зимньої. Дослідниця трактує компетентність як етносоціо-

культурно зумовлену, актуалізовану в діяльності, у взаємодії з іншими особами, базовану на знаннях, інтелектуально й особистісно зумовлену інтегративну якість особистості, що, розвиваючись у навчальному процесі, стає її результатом [9, с. 25].

Дослідниця визначає компетенції як певні внутрішні потенційні новоутворення: знання, уявлення, програми (алгоритми) діяльності, систем цінностей, які потім виявляються у компетентності особистості [10].

У тлумачному словнику С. Ожегова, Н. Шведової «компетентність» тлумачиться як глибоке, досконале знання сутності певної діяльності, способи і засоби досягнення визначених цілей, а також наявність відповідних умінь і навичок [15, с. 294].

У контексті нашого дослідження цінними щодо визначення поняття «компетентність» виявилися погляди Ф. Вайнерта, який розглядає її як наявність когнітивних здібностей і навичок індивіда до вирішення певного виду проблем, які індивід може мати або оволодіти ними у процесі навчання, як і пов'язані з ними мотиваційні, вольові і соціальні схильності та здібності, що дозволяють використовувати ці компетентності для успішного і відповідального розв'язання проблем у варіативних ситуаціях [24, с. 27].

Колектив дослідників (Н. Бібік, І. Єрмаков, О. Овчарук) дефініцію «компетентність» трактує як «загальну здатність, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих завдяки навчанню» [3, с. 105].

У дослідженні О. Глузмана компетентність виступає ключовим поняттям, оскільки поєднує інтелектуальний і навичковий складники освіти, охоплює не тільки когнітивну й операціонально-технологічну складові, а й мотиваційну, етичну, соціальну і поведінкову, містить результати навчання, систему ціннісних орієнтацій, звички тощо [5, с. 51–60].

В. Байденко [1] компетенцію визначає з позиції здатності особистості швидко орієнтуватися у широкому форматі контекстів та мати високий рівень розвитку саморефлексії й саморегуляції, швидко адаптуватися та гнучко реагувати на зміну обставин середовища.

Наступною дефініцією, що потребує аналізу є «реабілітація».

У педагогіці першими, хто звернувся до питання соціальної реабілітації були А. Макаренко, В. Сорока-Росинський, С. Шацький, В. Сухомлинський.

У працях учених Л. Вакуленка, Т. Добровольської, І. Мисули, О. Трошина, В. Турбана, М. Фролова, С. Харченка, А. Шевцова, Л. Яковлевої та ін. подано широкий спектр загальних підходів до організації процесу реабілітації та реабілітаційної діяльності.

Теоретичні та методичні аспекти реабілітації розглядали у своїх наукових розвідках такі дослідники, як А. Гордеева, О. Караяні, В. Кудрявцева, І. Парфанович, Н. Піонтківська, О. Трошин, В. Шпак та ін.

За визначенням ВООЗ 1986 року, реабілітація – це «комбіноване і скоординоване застосування медичних, соціальних, освітніх і професійних заходів для підготовки чи перепідготовки непрацездатної особи для діяльності на максимально високому рівні» [13, с. 193].

Дослідниця у сфері соціальної роботи І. Зверева розглядає це поняття як комплекс медичних, соціально-економічних, педагогічних, юридичних заходів, спрямованих на відновлення (чи компенсацію) порушених функцій, усунення дефектів, соціальних відхилень [7].

До основних механізмів реабілітації П. Шептенко відносить процес перетворення негативних якостей особистості в позитивні, у результаті чого вибудовується норма-зразок життєдіяльності [22].

Учений С. Попов визначає реабілітацію як процес відновлення здоров'я, функціонального стану і працездатності, порушених хворобами, травмами, а також фізичними, хімічними і соціальними факторами; складну соціально-медичну проблему, що поєднує у собі декілька аспектів: медичний, фізичний, психологічний, професійний та соціально-економічний [16].

Н. Клушина та С. Клич соціальну реабілітацію розглядають у контексті соціально-педагогічної діяльності та визначають її як організований соціально-педагогічний процес відновлення соціального статусу, втрачених або несформованих соціальних навичок особистості, переорієнтацію соціальних установок у результаті включення в нові позитивно орієнтовані відносини та види діяльності педагогічно організованого середовища [11].

Дослідниця О. Безпалько вважає, що соціальна реабілітація особистості залежить від її соціалізації й визначає це поняття як процес послідовного входження індивіда в соціальне

середовище, що супроводжується засвоєнням та відтворенням культури суспільства внаслідок взаємодії людини зі стихійними та цілеспрямовано створюваними умовами життя на всіх її вікових етапах [2, с. 88].

Нам імпонує думка Е. Зеєра, який переконаний, що формуванню компетентності, саморуху до професіоналізму сприяє проходження особистістю таких стадій:

- оптація (стадія, що характеризується формуванням особистісних намірів, інтересів, на основі індивідуально-психологічних особливостей відбувається усвідомлений вибір професії);

- професійна підготовка (входження особистості в професію з оформленням системи професійних знань, умінь, оволодіння алгоритмом вирішення практичних завдань);

- професійна адаптація (стадія, на якій відбувається засвоєння, усвідомлення нового соціального статусу, генезис професійних якостей, акумулювання досвіду самостійного здійснення професійної діяльності);

- професіоналізація (становлення професійної позиції, інтеграція особистісних і професійних якостей і умінь у відносно стійкі професійно значущі утворення, кваліфіковане виконання професійної діяльності);

- професійна майстерність (повна реалізація особистості у професійній діяльності на базі інтегральних психологічних новоутворень [8]).

Таким чином, дефініційний аналіз досліджуваних понять дозволив констатувати, що поняття «компетентність» та «компетенція» мають різну семантику. При цьому компетенція у більшості випадків визначається як нормальне функціонування, коло питань, повноважень особистості.

Натомість компетентність розглядається як навичка, здібність, особистісна якість суб'єкта, що дозволяє ефективно взаємодіяти в різних соціальних ситуаціях.

На основі вищевикладеного аналізу основних конструктів дослідження формуємо власні уявлення щодо співвіднесення зазначених понять на основі підтримки наукової позиції щодо взаємозв'язку та взаємозумовленості понять «компетентність» та «компетенція».

Компетенцію визначаємо як задану вимогу, сукупність повноважень, прав і обов'язків, що забезпечують можливість ефективного вирішення фахівцем поставлених завдань у межах професійної діяльності.

Компетентність розглядаємо як сукупність визначених особистісних характеристик, що виявляється в системі відносин та установок, у тому числі до реалізації компетенцій.

Під соціально-реабілітаційною компетенцією розуміємо інтегративне особистісно-процесуальне новоутворення, яке являє собою збалансоване поєднання знань, умінь і сформованої професійної позиції, що дозволяє самостійно та якісно виконувати завдання професійної діяльності і перебуває в діалектичній єдності з професійною спрямованістю особистості; сукупність об'єктивно необхідних знань, умінь та навичок, що є професійно значущими для особистості і дозволяють вирішувати різноманітні завдання професійної діяльності у межах соціальної реабілітації різних категорій клієнтів, а саме: реабілітація осіб, що мають інвалідність, та дітей з обмеженими можливостями; осіб похилого віку; учасників бойових дій; осіб, що відбули покарання у місцях позбавлення волі; дезадаптованих дітей та підлітків.

Аналіз наукових розвідок з теми дослідження дозволив виокремити основні види реабілітації:

- медична (медичні заходи, спрямовані на відновлення чи компенсацію порушених або втрачених функцій організму);

- соціально-середовищна (комплекс заходів, спрямованих на створення оптимальних умов життєдіяльності, забезпечення відновлення соціального статусу та втрачених соціальних зв'язків);

- професійно-трудова (система гарантованих державою заходів щодо професійної орієнтації, професійного навчання та працевлаштування особи відповідно до стану її здоров'я, кваліфікації та особистих схильностей);

- психолого-педагогічна (дозволяє клієнту успішно адаптуватися в середовищі та суспільстві в цілому, виконувати відповідну соціальну роль).

Звертаючись до аналізу особистості фахівця соціальної сфери, дослідники Л. Тютя та І. Іванова зазначають, що це особа, яка має необхідні інтелектуальні, моральні, особистіс-

ні якості для виконання особливого, інтегрованого, універсального виду діяльності у соці-
альній сфері [19, с. 60].

Ураховуючи специфіку діяльності соціального працівника, нами було визначено п'ять
рівнів соціально-реабілітаційної компетентності майбутніх соціальних працівників (рис 1):

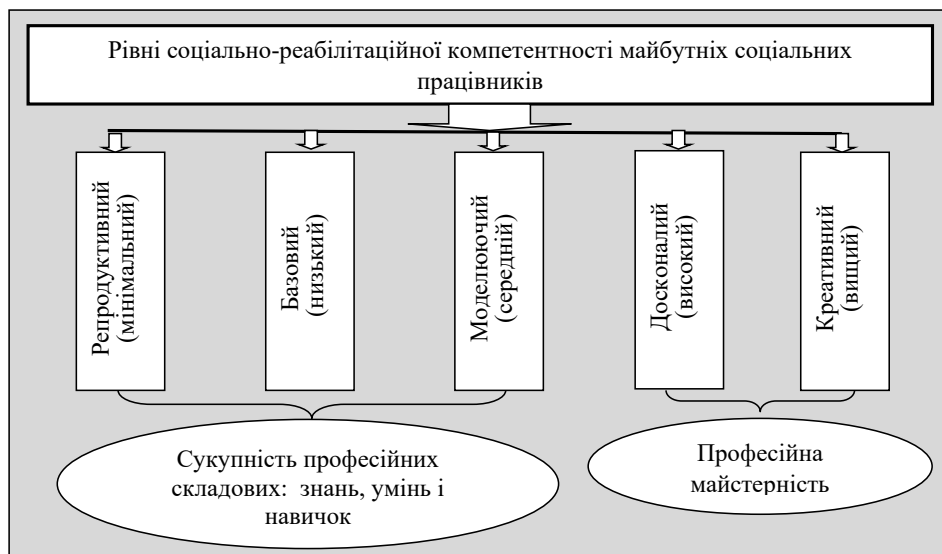

Рис. 1. Рівні соціально-реабілітаційної компетентності майбутніх соціальних працівників

– репродуктивний (відтворювальний) – рівень, що забезпечує реалізацію соціальним працівником у щоденній професійній діяльності знань, умінь та навичок, отриманих у процесі фахової підготовки; дає змогу оперувати знаннями, якими оволодів на характерному для нього рівні, користуючись напрацьованими методами та технологіями реабілітації певної категорії клієнтів;

– базовий рівень – соціальний працівник може не лише відтворити знання, уміння й навички, якими володіє, а ще й адаптувати наявні компетенції до індивідуальності клієнта;

– моделюючий – соціальний працівник здатний до моделювання системи знань, умінь і навичок за окремими напрямками реабілітації;

– досконалий рівень характеризується умінням соціального працівника трансформувати наявні методи та технології реабілітації у конкретних ситуаціях, він спроможний до імпровізації, прийняття нестандартних рішень;

– креативний – соціальний працівник здатний до моделювання системи діяльності клієнтів, яка сприяє розвитку цілісної особистості; фахівець володіє розвинутою інтуїцією, рефлексією, вміє імпровізувати та створює власні реабілітаційні методи й технології.

Кожний рівень включає попередній та характеризується якісними змінами в структурі знань і умінь соціального працівника. Варто зазначити, що рівень діяльності залежить від рівня алгоритму системи дій, отриманої інформації, моделювання діяльності. Коли ці алгоритми модифікуються у систему стереотипів, стають здобутком особистості, фахівець може піднятися на більш високий рівень.

Якщо розглядати кожний рівень соціально-реабілітаційної компетентності соціального працівника в динаміці системоутворювальних зв'язків, то можна зазначити, що перші три рівні не забезпечують єдності мети, завдань, засобів і результатів, що в подальшому характеризується низькою ефективністю реалізації кінцевої мети процесу реабілітації.

Четвертий та п'ятий рівні характеризуються наявністю у фахівця професійної майстерності, оскільки соціальний працівник володіє вмінням моделювати таку систему діяльності, що забезпечує найвищий рівень ефективності у досягненні кінцевої мети.

Становлення реабілітаційної компетентності полягає в системній єдності спеціальних, психологічних, акмеологічних знань, умінь, навичок, особистісних характеристик фахівця, що дають можливість ефективно здійснювати професійну діяльність.

Основними структурними компонентами реабілітаційної компетентності є ціннісно-змістовий, когнітивний, процесуальний (табл. 1).

Таблиця 1

Зміст компонентів реабілітаційної компетентності соціального працівника

Ціннісно-змістовий	Когнітивний	Процесуальний
Усвідомлення фахівцем цінності соціальної роботи, прояв інтересу до оволодіння технологіями соціальної реабілітації	Наявність систематизованих знань щодо концептуальних основ реабілітаційної технології	Комплекс умінь і навичок щодо здійснення технології реабілітації, досвід реалізації наявних умінь
Критерії та показники сформованості реабілітаційної компетентності соціального працівника		
– мотиваційна спрямованість на здійснення діяльності щодо реабілітації; – усвідомлення цінності соціальної роботи; – рефлексивна позиція	– знання щодо розробки ефективних механізмів реабілітації та їх застосування в професійній діяльності; – пізнавальна активність; – технологічне мислення, спрямоване на вибір оптимальних способів реабілітаційної діяльності	– технологічні уміння щодо розроблення і застосування технології соціальної реабілітації; – здатність до вирішення професійних завдань у процесі реабілітації; – прагнення до підвищення рівня реабілітаційної компетентності; – розвиток коригувальної діяльності у процесі здійснення реабілітаційної функції на основі осмислення професійної ситуації

Реабілітаційна компетентність майбутніх соціальних працівників передбачає і наявність важливих особистісних якостей, до яких відносимо емоційну стійкість (адаптивність), екстраверсію (корелює з ефективним лідерством), здатність до інтеракції та конструювання прямого та зворотнього зв'язку, делікатність та тактовність, стресостійкість.

Висновки з цього дослідження та перспективи подальших розвідок. Таким чином, реабілітаційна компетентність – це особистісна якість фахівця соціальної роботи, що формується в процесі розвитку і саморозвитку особистості; показник рівня інформованості фахівця про мету, завдання, сутність, структуру, рівень володіння відповідними методами, технологіями.

Формування соціально-реабілітаційні компетенції майбутнього соціального працівника в навчальному середовищі закладу вищої освіти розглядаємо як спільну діяльність її суб'єктів і самостійну роботу студентів щодо оволодіння здатністю до вирішення професійних завдань соціальної роботи.

Список використаної літератури

1. Байденко В.И. Компетенции в профессиональном образовании (к освоению компетентностного подхода) / В.И. Байденко // Высшее образование в России. – 2004. – № 11. – С. 3–13.
2. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка / О.В. Безпалько. – К.: Логос, 2008. – 336 с.
3. Бібік Н.М. Компетентісна освіта: від теорії до практики / Н.М. Бібік, І.Г. Єрмаков, О.В. Овчарук та ін. – К.: Пляди, 2005. – 120 с.
4. Вербицкий А.А., Ларионова О.Г. Личностный и компетентностный подходы в образовании: проблемы интеграции / А.А. Вербицкий, О.Г. Ларионова. – М.: Логос, 2009. – 339 с.
5. Глузман О.В. Базові компетентності: сутність та значення в життєвому успіху особистості / О.В. Глузман // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 2 (63). – С. 51–60.

6. Загвязинский В.И. О компетентностном подходе и его роли в совершенствовании высшего образования: докл. на ученом совете Тюменского гос. ун-та [Электронный ресурс]. – 2010. – Режим доступа: <http://www.utmn.ru/docs/2241.doc>
7. Зверева І.Д. Соціальна педагогіка: теорія і технології. / І.Д. Зверева. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 316 с.
8. Зеер Э.Ф. Личностно ориентированные технологии профессионального развития специалиста / Э.Ф. Зеер, О.Н. Шахматова. – Екатеринбург, 1999. – 245 с.
9. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия / И.А. Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 40 с.
10. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования [Электронный ресурс] // Интернет-журнал «Эйдос». – 2006. – 5 мая. – Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm>
11. Клушина Н.П. Модель деятельности территориального центра социальной помощи семье и детям по социальной реабилитации подростков с девиантным поведением / Н.П. Клушина, С.С. Клиш // Вестник СевКавГТУ. Сер. Гуманитарные науки. – 2001. – Вып. 6. – С. 39–44).
12. Лебедев В.В. Структурирование компетенций – перспективное направление в решении проблемы образования / В.В. Лебедев // Школьные технологии. – 2007. – №2. – С. 9.
13. Лукашевич М.П., Семигіна Т.В. Соціальна робота (теорія і практика): навч. посіб. / М.П.Лукашевич, Т.В. Семигіна. – К.: ІПК ДСЗУ, 2007. – 341 с.
14. Овчарук О.В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / [Під заг. ред. О.В. Овчарук]. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 6–93.
15. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – М. : Язь, 1994. – 944 с.
16. Попов С.Н. Физическая реабилитация: учебн. для студ. высш. уч. завед. обучающихся по Гос. образоват. стандарту 022500 «Физическая культура для лиц с отклонениями в состоянии здоровья» / под общей ред. С.Н. Попова. – Ростов н/Дону: Феникс, 2005. – 608 с.
17. Селевко Г. Компетентности и их классификация / Г. Селевко // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138–143.
18. Ситник О.П. Професійна компетентність вчителя / О.П. Ситник // Управління школою. – 2006. – №14. – С. 2– 9.
19. Тюття Л.Т. Соціальна робота: теорія і практика : навч. посіб. / Л.Т. Тюття, І.Б. Іванова. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 574 с.
20. Фрицюк В.А. Професійний саморозвиток майбутніх педагогів: компетентнісний підхід / В.А. Фрицюк, О.П. Грошовенко // Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. – 2018. – № 1 (15).
21. Холодная М.А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования / М.А. Холодная. – СПб.: Питер, 2002. – 272 с.
22. Шептенко П.А. Методика и технология работы социального педагога: учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / П.А. Шептенко, Г.А. Воронина. – М.: Академия, 2002. – 192 с.
23. Agileuova A., Kulbaeva A., Zhumanova A.; Nagumanova ZH. Competence approach in modern humanitarian education Vol. 38 (№ 50) Año 2017. Pág. 36
24. Weinert F.E. (Hesg.) (2001) Leistungsmessungen in Schulen. Weinheim und Basel. P. 35–42.